

УДК 930/94(73)“1898”

SPANISH-AMERICAN WAR OF 1898: HISTORIOGRAPHICAL OBSERVATIONS**ІСПАНО-АМЕРИКАНСЬКА ВІЙНА 1898 р.: ІСТОРИОГРАФІЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ****Morozov O.V.***Doctor of Historical Sciences, as.prof. / д.іст.н.доц.**orsid.org/0000-0002-3484-3570**University of Customs and Finance, Dnipro, Vernadskogo, 2/4, 49000*

Анотація. В роботі розглядається процес становлення історіографії іспано-американської війни 1898 р. Після завершення конфлікту розпочався тривалий процес дослідження його причин та наслідків. Активізація наукових розвідок у цьому напрямку спостерігається з 1930-х рр. у США і після Другої світової війни в Європі. З самого початку наукова увага істориків була зосереджена на соціально-політичних, економічних і дипломатичних аспектах. Сам хід військового конфлікту, його особливості залишались недостатньо розробленими. Наприкінці XX – на початку XXI ст. науковий інтерес до згаданого військового протистояння знову зріс. Зростає інтерес до більш кваліфікованого і всебічного висвітлення використання морської сили супротивниками під час війни 1898 р.

Ключові слова: Історіографія, морська політика, флот, міжнародні відносини, експансія.

Вступ.

Актуальність роботи пов'язана з недостатнім рівнем розробки вітчизняними істориками проблематики історії військових конфліктів останнього десятиріччя XIX – початку XX ст., і це повною мірою стосується дослідження ролі та місця морської сили у вирішенні локальних міжнародних суперечок зазначеного періоду. До переліку таких конфліктів, в якому військові флоти відіграли значну роль відноситься іспано-американська війна 1898 р.

В процесі дослідження історії іспано-американського протистояння 1898 р. сформувався два історіографічних напрями. Один з них розкривав соціально-економічні та дипломатичні обставини конфлікту і другий, менш відомий – присвячений безпосередньо історії військових дій на двох театрах: карибському та тихоокеанському. Цей історіографічний напрям залишається менш відомим, що стимулює до його популяризації у наукових колах.

Дослідження історіографічних аспектів історії іспано-американської війни 1898 р. ґрунтується у першу чергу на публікаціях, що присвячені історії формування теорії північноамериканського експансіонізму. До цієї групи належать наукові праці У. Лафібера [1], А. Шлезінгера [2], Л. Ленгли [3], Г. Коммейджера [4], В. Лана [5]. Але якщо політико-дипломатичні фактори іспано-американської війни знайшли більш-менш повне відображення в історіографії, то проблема морської та технічної політики, особливо Іспанії залишались фактично білою плямою, змушуючи істориків робити поверхневі висновки. Тим часом з 1970-х рр. з'явилися фундаментальні дослідження іспанських істориків, що базувались на архівних документах, з яких зняли гриф обмеженого доступу. І запровадження їх у науковий обіг змушує по новому подивитися на військово-морську політику Іспанії напередодні 1898 р. Це в першу чергу праці таких істориків як А. Родрігес Гонсалес [6], А. Анка Аламільйо [7], Х. Коельйо Лільйо

[8].

Метою нашого дослідження є аналіз основних тенденцій та закономірностей висвітлення історіографією передумов та подій іспано-американської війни 1898 р. та ролі яку відіграли морські сили під час цього конфлікту.

Основний текст.

Перед тим як розпочати викладення основного матеріалу зробимо невеликий історичний огляд іспано-американських взаємовідносин напередодні конфлікту і в першу чергу події навколо о. Куба, де відбувались основні військові дії. З 1510 р. іспанці розпочинають ґрунтовно експлуатувати острів Куба, а з 1524 р. завозити африканців-рабів. З часом частина іспанців остаточно зв'язала своє життя з Кубою, що надало поштовх для формування нової місцевої соціальної групи – креолів. З часом економічні та політичні інтереси кубинських креолів та метрополії все частіше не збігаються і поширюються ідеї незалежності Куби від Іспанії.

У 1818 р. іспанський уряд скасовує заборону на торгівлю Куби з іншими країнами, що поступово переорієнтувало місцеву промисловість на ринок Північно-Американських Сполучених Штатів (далі ПАСШ). Загострення кризи відносин між кубинцями та іспанською адміністрацією переросло у відкрите повстання та війну яка тривала десять років (1868–1878). За результатами миру між кубинськими повстанцями та іспанською адміністрацією креоли отримали право делегувати до іспанських кортесів 24 депутата. Але основна загроза для іспанської Куби полягала в іншому. Після скасування заборони торгівлі для Куби продовжували зміцнюватись економічні зв'язки з ПАСШ. Обсяги інвестованих капіталів північно-американських ділок постійно зростали, особливо в цукрову промисловість. У 1890 р. створюється американський цукровий трест, який охоплював половину всього цукру-сирця, що вироблявся на Кубі. Наприкінці століття цей трест вже контролював все виробництво кубинського цукру. Так у 1894 р. з 1054214 т з виробленого цукру до ПАСШ було вивезено 956524 т, а до Іспанії – лише 23295 т [9, с. 11]. Крім цукрової галузі, сферою інтересів північноамериканських підприємців стали тютюнова промисловість, будівництво залізниць, розробка залізної руди та марганця. На середину 1890-х рр. 75 % всієї залізної руди з Куби добували три американські компанії. На 1898 р. товарообіг між Кубою і ПАСШ перевищував 102 млн. долл., а загальний обсяг інвестицій складав – 50 млн. дол.

Таким чином, щоб утримати Кубу, Іспанія, країна з населенням 18 млн. чоловік, з яких лише менше 1 млн. було зайнято в промисловості змушена вступити в боротьбу з багатомільярдною державою і населенням 80 млн. чоловік. Північно-Американські штати завершив реконструкцію після Громадянської війни та захистив власну промисловість протекціоністськими тарифами змусили європейські держави переорієнтуватись на експорт капіталів у північно-американський ринок. До 1890 р. було інвестовано 3 млрд. дол. Американці більш активно почали розмірковувати про нові ринки збуту та ресурсні бази. Після того як ПАСШ вийшли широким фронтом на узбережжя Тихого океану, серед американських підприємців набувають популярності ідеї

проникнення на азійські ринки. Ідеологічним підґрунтям таких ідей стали роботи американських істориків Д. Фіске та Д. Стронга, що побачили світ у 1885 р. і відверто закликали до анексіонізму.

У подальшому, до кагорти політиків та інтелектуалів, що дискутували з приводу розширення північно-американського впливу додалися і військові. В 1890 р. побачила світ книга викладача Н'юпортського військово-морського коледжу Альфреда Мехена "Вплив морської сили на історію", в якій розкривалась роль морської сили для створення майбутньої торговельної імперії ПАСШ [10]. Ще раніше, А. Мехен в публікації 1883 р. "Води Мексиканського заливу та внутрішні води Сполучених Штатів" вказував на необхідність експансії до країн Карибського басейну з метою забезпечення контролю за майбутнім Панамським каналом [11]. В світі цих ідей Куба набувала значення важливого опорного пункту для американського флоту, але сама Іспанія не бажала розлучатися зі своїми володіннями.

Попри коротку свою тривалість, іспано-американська війна мала важливі наслідки для подальшої історії Сполучених Штатів. Вони оволоділи водночас о. Гуам, Пуерто-Ріко, Філіппінськими островами мали фактичний контроль над Кубою.

Розглянемо загальнополітичні аспекти, аналіз яких зайняв значне місце у північноамериканській історіографії. Аналіз досліджень північноамериканських дослідників дозволяє виділити наступні центральні тези, які пояснюють причини та наслідки конфлікту з Іспанією. Перший: частина істориків розцінюють результати війни з Іспанією у контексті перетворення США на імперську державу [12]. Слід відзначити, що північноамериканськими істориками традиційно і дуже активно вживалась теза, яка пояснювала причини війни, бажанням американського уряду допомогти кубинцям скинути «репресивний» іспанський режим правління. Дослідники першої половини ХХ ст. часто трактували втягнення у війну як непотрібне, невмотивоване, підбурене агресивними настроями окремих кіл американського суспільства. Саме на цьому акцентує увагу В. Міліс [13], намагаючись довести, що президент США В. Мак-Кінлі втягнув країну у війну з Іспанією під тиском громадської думки.

Після Другої світової війни погляди американської історичної спільноти дещо змінюють акценти у трактуванні причин іспано-американського конфлікту. На перше місце висувуються прагматичні причини. А саме тиск на уряд Сполучених Штатів з боку великих промислових та торгових корпорацій, які бачили у Карибських островах широкі економічні можливості, а володіння Філіппінами розцінювали як плацдарм для вторгнення на індокитайський та китайський ринки [14].

Уіл'ям Лафібер на сторінках монографії «Американская историография внешней политики США» також погоджується із думкою багатьох своїх попередників про те, що певним стимулом до експансіоністської зовнішньої політики стала економічна депресія у США, що розпочалась ще з 1870-х рр., однак загострилася у 1893–1896 рр. Таким чином початок іспано-американської війни 1898 р. стимулював вихід економіки Сполучених Штатів з

кризи [1, с. 201].

Сучасний історик Р. Хенніген намагається акумулювати воєдино усі фактори активізації зовнішньої політики США наприкінці XIX ст.. Він зазначає, президенти – від В. Маккінлі до В. Вільсона – перебували у “пошуку порядку”, який би спирався на міжнародну систему, сприятливу для поступової американської політичної та економічної експансії. При цьому у цій системі “цивілізовані” західні нації зможуть жити між собою у злагоді, якщо нестимуть порядок і просвіту іншим народам. І хоча Хенніген не заперечує роль економічних чинників, однак вагомішими мотивами американського імперіалізму він вважає політичні та ідеологічні цілі [15].

Радянська історіографія іспано-американського конфлікту 1950-1970-х рр. презентована дослідженнями Л. Слезкіна [9], Л. Владимірова [16], Н. Иноземцева [17]. В процесі дослідження проблеми автори, спираючись у першу чергу на великий масив дипломатичних джерел, концепції північноамериканської історіографії послідовно доводять тези про економічну і соціально-політичну природу експансіонізму ПАСШ. В той же час, досліджуючи політико-економічні та дипломатичні аспекти цієї війни автори не приділяють значної уваги аналізу власне подіям військової кампанії.

Історичні дослідження військових аспектів іспано-американської війни 1898 р. побачили світ вже через рік після завершення конфлікту. Друга хвиля інтересу сформувалась у наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр., у зв'язку з введенням у науковий обіг нових джерел.

Іспано-американська війна 1898 р. стала справжнім тріумфом військово-морських сил США. Мова йде про дві морські перемоги: бій при Кавіте на Філіппінських островах 1 травня 1898 р. та розгром іспанської ескадри у Сант'яго-де-Куба 2 липня. Першими узагальнюючими працями про хід іспано-американської війни стали роботи американського військово-морського теоретика та історика А. Мехена [18], відомого англійського морського історика кінця XIX першої половини XX ст. Х. Вільсона [19], німецького адмірала А. Штенцеля [20]. Із зазначених авторів найбільш якісно і об'єктивно події протистояння на морі флотів США та Іспанії висвітлив А. Штенцель. Він надав розгорнутий критичний аналіз планів використання військово-морських сил. Характеристику технічного стану ворогуючих флотів, їх матеріальне забезпечення на театрі військових дій, тилове забезпечення. В роботі Штенцеля приділено увагу і такому аспекту, як ефективність артилерійського вогню під час бою при Сант'яго-де-Куба. Згідно з даними, що наводить німецький адмірал з 7100 снарядів випущених американськими кораблями лише 101 влучив у ціль, що склало показник влучень всього 1,63. Крім того, Штенцель один з перших, хто звернув увагу на провокативний вибух та загибель американського броненосця 2-го класу «Мен» на рейді Сант'яго-де-Куба, що стало приводом для вступу США у іспано-кубинський внутрішній конфлікт. Це трапилось 15 лютого 1898 р. і в результаті вибуху загинуло 266 членів команди американського броненосця.

Найбільш повний аналіз і опис сухопутної частини військової кампанії міститься в працях російських військових офіційних спостерігачів при

американській армії – полковників генерального штабу Я. Жилинського [21] та М. Єрмолова [22]. Роботи відзначаються детальною характеристикою театру військових дій на Філіппінських островах та Кубі. Аналізується військове планування сторін конфлікту. Надається характеристика військовій організації армій Іспанії та ПАСШ. Жилинський та Єрмолов особливу увагу приділяють аналізу діяльності тилу та госпітальних служб американської та іспанської армій. Так за даними, що наводить Я. Жилинський під час військових дій на Кубі середньодобові втрати американських військ сягали 850 чол. Під час кубинської експедиції американський корпус втратив померлими лише від тифу 2565 чоловік.

Перший детальний опис морської частини іспано-американської кампанії з'явився вже у 1899 р., автором якого став російський військово-морський агент лейтенант князь А. Лівен [23]. Князь Лівен був не лише свідком морського бою при Сант-Яго і поразки іспанської ескадри, він зміг першим потрапити на пошкоджені іспанські кораблі і зробити детальний звіт з фото про характер бойових ушкоджень та ефективність корабельної зброї.

В 1980-х рр. завдяки новим дослідженням іспанських істориків (А. Родрігес Гонсалес, А. Анка Аламільйо) актуальність теми іспано-американської війни знову зростає. Вони запропонували методику дослідження подій конфлікту через призму аналізу військово-морської та технічної політики іспанського уряду і морського міністерства починаючи з 1881 р. Реалізація такої методики дозволяє зменшити вплив на процес дослідження фактору «післязнання» і дозволяє зрозуміти мотивацію та причини, що підштовхували американців та іспанців до відповідних кроків.

На початку 2000-х рр. побачили світ спеціалізовані монографії присвячені іспано-американській війні. Це «Испано-американская война 1898 г.» Р.В. Кондратенко [24] і «Испано-американская война 1898 года. Хроника действий на море» А. А. Белова [25]. Монографія Р.Кондратенко це узагальнююча праця, яка акумулювала результати досліджень попередніх поколінь істориків і якісно та ґрунтовно розкриває політичні, економічні та військові аспекти цієї війни. Розглянуто не лише хід військової кампанії, а також революційні змагання кубинців, які виступали «другим» фронтом для іспанців, що значно їм ускладнювало протидію американському флоту і армії.

Дослідження А. Белова присвячено морському протистоянню США та Іспанії. Автор проаналізував військово-морські доктрини обох держав напередодні зіткнення. Значну увагу в роботі приділено порівнянню технологічних потенціалів сторін, а також рівню бойової підготовки в обох флотах. Серед позитивних якостей монографії А. Белова потрібно відзначити залучення іспанських першоджерел.

На сучасному етапі розвитку історіографії зазначеної проблематики знаходять своє місце і комбіновані методики дослідження. Мова йде про інтеграцію математичного аналізу і джерелознавства. Так М.В. Мітюков 2008 р. захистив докторську дисертацію, виконану на стику двох спеціальностей: математичної і історіографії та джерелознавства. Дисертація вирішувала завдання з використання математичних методів для реконструкції військової

історії на базі історичних джерел. І дослідницьким полем виступили морські бої часів іспано-американської війни 1898 р. Вагоме місце займають публікації М.В. Мітюкова, присвячені різним аспектам історії іспанського флоту, та його участі у війні з США 1898 р. Авторський прийом М.Мітюкова полягає у дослідженні різноманітних аспектів військових дій на морі у 1898 р. через індивідуальну історію окремих кораблів Іспанії та США, що брали участь у морських кампаніях [26].

Висновки.

Історіографічна ретроспектива історії іспано-американської війни 1898 р., особливо використання морської сили, свідчить про незначну увагу науковців різних поколінь до цієї проблематики. Як правило політико-економічні та дипломатичні аспекти цього конфлікту поглинають основну увагу дослідників. Крім того, значна доля архівних джерел, особливо Морського міністерства США, які присвячені участі американського флоту у цій війні залишаються поза увагою істориків. Останній раз до них звертались в 1900–1902 рр. Склалась парадоксальна ситуація, коли іспано-американська війна 1898 р. як історична подія широко відома і активно згадується в історіографії історії міжнародних відносин і у той же час, у військовій історії цей конфлікт залишається «білою плямою». Саме це відкриває широкі перспективи для наукової актуалізації цієї теми через повернення до кропіткої роботи з архівними джерелами, більшість яких чекає свого часу.

Відносно морської складової історії цього конфлікту, то свого часу чекають таки питання як то: матеріально-технічне та тилове забезпечення флотів під час війни 1898 р., вплив конфлікту на морські комунікації і перевезення в Атлантичному і Тихому океані, бойова підготовка у флотах Іспанії та США напередодні зіткнення.

Література:

1. Лафибер У. Американская историография внешней политики США // Новая и новейшая история. 1993. № 1. С. 195–204.
2. Шлезингер А. Циклы американской истории. Москва: Прогресс–Академия, 1992. 688 с.
3. Langley L. The Banana Wars: United States Intervention in the Caribbean, 1898-1934. SR Books, 2001. 265 p.
4. Коммейджер Г. Американское сознание. Интерпретация американской мысли и характера с 1880-х годов. // США: экономика, политика, идеология. 1993. № 9. С. 84-93; № 10. С. 95-106; № 11. С. 102-108.
5. Лан В. И. США: От испано-американской до первой мировой войны. Москва : Наука, 1975. 362 с.
6. Rodríguez González A.R. Política naval de la restauración (1875–1898). Madrid: Editorial San Martín, 1988. 522 p.
7. Anca A.A., Mitiukow N.W. Ispanskiy bronenosets «Pelayo». S-Peterburg, 2004. 56 p.
8. Coello Lillo J.L., Rodríguez González A.R. Buques de la Armada Española. A través de la fotografía (1849–1900). Madrid: Aqualarga, 2001. 280 p.

9. Слезкин Л.Ю. Испано-американская война 1898 г. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1956. 136 с.
10. Мехен А. Влияние морской силы на историю, 1660-1783. Москва: Изд-во АСТ, 2002. 634 с.
11. Дементьев И.П. Доктрина морской мощи Альфреда Мэхена // США. Экономика, политика, идеология. 1972. № 5. С.36–47.
12. Abrahamson J. L. America Arms for a New Century: The Making of a Great Military Power. New York, 1981. 253 p. ; Trask D. F. The War with Spain in 1898. New York; London, 1981. 654 p.; Филипп С. Фонер Испано-кубино-американская война и рождение американского империализма 1898 – 1902 гг.: В 2 т. Москва : Прогресс, 1977. Т.1. 371 с.; Т.2. 358 с.
13. Миньяр-Белоручев К. В. Территориальная экспансия и развитие США в XIX веке // Вестник Челябинского государственного университета. 2009. № 41. С. 123–132.
14. Рузвельт Ф. Д. Беседы у камина: о кризисе, олигархах и войне. Москва : Алгоритм, 2012. 350 с.
15. Hannigen R.E. The New World Power. American Foreign History, 1898-1917. Philadelphia, 2002. 365 p.
16. Владимиров Л. С. Дипломатия США в период американо-испанской войны. Москва : Госполитиздат, 1957. 254 с.
17. Иноземцев Н. Н. Внешняя политика США в эпоху империализма . Москва : Госполитиздат, 1960. 762 с.
18. Мехен А. Стратегический обзор действий на море во время Испано-американской войны / пер. лейт. Н. Кладо. Санкт-Петербург : 1899. 57 с.
19. Wilson H.W. The War in the West // The Downfall of Spain. Naval History of the Spanish-American war. London : Simpson Jaw, Marston & Co, 1900. P. 111–123.
20. Штенцель А. История войн на море: с древнейших времен до конца XIX века. В 2-х т. Т.2. Москва : Изографус, 2002. 800 с.
21. Жилинский Я.Г. Испано-Американская война. Отчет командированного к испанским войскам на о. Кубу полковника Жилинского. Санкт-Петербург : Воен.-учен. ком. Гл. штаба, 1899. 267 с.
22. Ермолов Н.С. Филиппинская операция. Отчет командированного к американским войскам на о. Кубу полковника Ермолова. Испано-американская война на Тихом океане / Сборник статей. Ч. 3. Санкт-Петербург : «Изд.дом Ладога», 2007. 58 с.
23. Ливен А. Американская экспедиция в Сантьяго-де-Куба летом 1898 года // Морской сборник 1899, № 4. С. 14-34.
24. Кондратенко Р.В. Испано-американская война 1898 г. Санкт-Петербург : Цитадель, 2000. 126 с.
25. Белов А.А. Испано-американская война 1898 года. Хроника действий на море. Санкт-Петербург : «Галера-Принт», 2009. 238 с.
26. Mitiukov N.W. Innovations of Spanish Shipbuilding of the Regency's period // Vulye Gody. 2014. № 32 (2). P. 215–225.

Abstract. *The urgency of the work is due to the insufficient level of development by domestic historians of the history of military conflicts of the last decade of the XIX - early XX centuries. This is especially true of the study of the role and place of the naval force in resolving local international disputes of this period. In our opinion, this is especially true of the Spanish-American War of 1898. In the process of studying the history of the Spanish-American confrontation of 1898, two historiographical directions were formed. One of them revealed the socio-economic and diplomatic circumstances of the conflict and the other, lesser known, is devoted directly to the history of hostilities in two theaters: the Caribbean and the Pacific. This historiographical direction remains less known, which stimulates its popularization in scientific circles.*

Keywords: *Historiography, maritime policy, navy, international relations, expansion.*

Стаття відправлена 18.09.2023 р.
© Морозов О.В.